

De voortdurende strijd om herinnering

Het Srebrenica Memorial Center, 30 jaar na de genocide

Renna Elfrink MA*

Op 11 juli 2025 was in Bosnië en Herzegovina de Nationale Herdenking van de genocide in Srebrenica, exact 30 jaar na de val de gelijknamige VN-enclave, waarbij meer dan 8000 Bosniakken werden vermoord en vele anderen werden verkracht en uitgehongerd. Diezelfde week vonden de zomerschool en het internationaal symposium over genocideonderwijs plaats, georganiseerd door het Srebrenica Memorial Center in Potočari. Tijdens deze bewogen week werd op verschillende manieren herdacht en herinnerd. Dit artikel reflecteert hierop en bevraagt hoe onafhankelijk herinneren eigenlijk kan zijn. Daarmee biedt het een bredere analyse van de verschillende manieren waarop educatie, documentatie en herinneren in Srebrenica vorm krijgen. De rol van Dutchbat wordt in dit artikel slechts zijdelings aangestipt. Niet omdat deze onbelangrijk is, maar omdat in dit artikel nadrukkelijk het SMC en de stemmen van overlevenden en nabestaanden centraal staan.

Een tastbare herinnering: het Srebrenica Memorial Center

Het Srebrenica Memorial Center (SMC) is het officiële instituut voor de herinnering van de genocide van juli 1995. Het bevindt zich in het oosten van Bosnië, nabij de grens met Servië, in een vallei die wordt omringd door beboste groene heuvels. Wanneer je via de hoofdweg vanuit Bratunac het dorpje Potočari binnenrijdt wordt de aandacht al snel getrokken door lange rijen witte grafstenen die vanuit de weg steeds zichtbaarder worden. Dit is de officiële begraafplaats, waar inmiddels 6772 slachtoffers hun laatste rustplaats hebben gevonden. Aan de overzijde van de weg zie je een groot industrieel complex, omgeven door een hoog hek. Hier bevindt zich de voormalige accufabriek, die tussen 1994 en 1995 dienst deed als compound

van Dutchbat I, II en III. Sinds 2000 is dit terrein de vestigingsplaats van het SMC, dat funktioneert als museum, herdenkings- en educatiecentrum.

Delen van het gebouw zijn in de oorspronkelijke staat behouden, waardoor sporen van de oorlog en de aanwezigheid van Dutchbat nog altijd zichtbaar zijn. De hallen roepen herinneringen op aan de overvolle ruimtes waar in juli 1995 vluchtelingen verbleven — beelden die wereldwijd in het nieuws verschenen. Ook dragen enkele buitenmuren nog kogel- en mortierinslagen, zijn op de trappen stickers van Radio Veronica met de tekst ‘rinkel de kinkel’ te vinden en wijzen diverse teksten op de muren op de tweede verdieping naar de aanwezigheid van Dutchbat. Het verleden is tastbaar in het SMC, wat het belang van de rol van het centrum onderstreept: zonder inspanningen zou deze historische plek gemakkelijk in de vergetelheid raken.

De voormalige compound fungeert daarmee niet enkel als museum, maar ook als monument

* Renna Elfrink werkte bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie als senior collectiespecialist bij het Facing Srebrenica Project.



De officiële begraafplaats in
Potočari waar meer dan 6.700
slachtoffers van de genocide
van 1995 liggen

waarin de geschiedenis tastbaar aanwezig blijft. Dit sluit aan bij de bredere missie van het SMC: educatie, herdenking en documentatie. Zo stellen ze op hun website: 'Het werk van het Herdenkingscentrum loopt het hele jaar door, door middel van onderzoek, projecten, tentoonstellingen, evenementen en publicaties die bedoeld zijn om het publieke bewustzijn van de genocide te vergroten en de slachtoffers te herdenken'.¹ Bezoekers worden daardoor aangemoedigd om voorbij passieve kennis-opname te gaan. De bezoeker bevindt zich in een gebouw dat – bij wijze van – het verleden ademt en staat actief bij dat verleden stil.

De Franse historicus Pierre Nora, de grondlegger van *memory studies*, stelde dat gedenktekens, musea en herinneringsplaatsen onvermijdelijk bijdragen aan de constructie van het collectieve geheugen – zo is dit ook het geval bij het SMC. Nora's concept *lieux de mémoire* (plaatsen van herinnering) verwijst naar locaties die bijdragen aan het gedeelde geheugen van een gemeenschap of natie.² In dit licht kan het SMC worden gezien als zo'n *lieu de mémoire*: een plaats die betekenisvol wordt als drager van geschiedenis, identiteit en herinneren.

Leren van het verleden: de zomerschool en het archief

In de dagen voorafgaand aan 11 juli werd de zomerschool in Potočari georganiseerd. Deze bracht studenten en onderzoekers uit meer dan tien landen samen. Het programma bood niet alleen inzicht in de archiefpraktijken van het SMC, maar ook in de rol van fotografie en oral history bij herinneringsprocessen. De groep bestond uit circa dertig deelnemers met uiteenlopende achtergronden, variërend van geschiedenis en internationale betrekkingen tot genocidestudies. Enkele van hen zijn kinderen van slachtoffers en overlevenden van de

genocide. Dit maakte het mogelijk om vanuit verschillende perspectieven naar de herinnering aan Srebrenica te kijken en deze in een bredere, maar ook persoonlijke, context van genocide-onderzoek te plaatsen.

Dit geldt ook voor het SMC. Een bijzonder kenmerk van het instituut is dat nagenoeg alle medewerkers zelf overlevenden of nabestaanden van de genocide zijn. Opvallend is de openheid waarmee ze hierover praten. Zo vertelt Azir Osmanović, hoofd collecties van het SMC, al vroeg in de week aan de studenten zijn persoonlijke verhaal. Hij was zelf nog jong tijdens de val van de enclave in 1995. Hij wist met zijn moeder veilig Tuzla te bereiken, maar verloor zijn broer en andere familieleden in de genocide. De persoonlijke verbondenheid van de medewerkers verleent het instituut een bijzondere morele betrokkenheid: vrijwel ieder van hen heeft een direct verlies ervaren of de gebeurtenissen aan den lijve ondervonden.

Niet alleen de locatie en de medewerkers, maar ook het archief van het SMC vormt een plek vol tastbare herinneringen. Op het eerste gezicht lijkt het archief op een traditionele collectie: kasten gevuld met objecten, dozen en documenten. Het zijn deze objecten die bijzondere verhalen met zich meedragen. Een indringend voorbeeld is een zakhorloge dat toebehoorde aan Sead Hotić, slachtoffer van de genocide. Het horloge kwam tot stilstand op het exacte moment dat hij werd vermoord, het moment dat de kogel door het mechanisme brak en hem waarschijnlijk fataal raakte. Het object illustreert de gewelddadige onderbreking van een mensenleven op directe wijze. Maar het bijzondere van het archief ligt niet uitsluitend in de verzameling objecten en documenten. Het in 2024 geopende, nieuwgebouwde archief fungeert tevens als bewaarplaats van stoffelijke resten van slachtoffers die nog geïdentificeerd en begraven moeten worden – een proces waarin het SMC nauw samenwerkt met lokale rechtbanken. Het archief is daarmee niet enkel een traditionele opslagplaats van historische bronnen. Tijdens de opening van de faciliteit in 2024 benadrukte Almasa Salihović, woordvoerder en medewerker van het SMC, dat deze 'a new step in the fight for truth, justice and dignity' vormt.³

1 Srebrenica Memorial Center, 'History of the Memorial Center'. Zie: <https://srebrenicamemorial.org/en/page/about-us/3?tab=history-of-the-memorial-center>.

2 Pierre Nora, 'Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire', *Representations* 26 (Spring 1989) 7-24.

3 'Srebrenica Memorial Centre Houses Unidentified Genocide Victims' Remains', *Balkan Insight*, 8 mei 2024. Zie: <https://balkaninsight.com/2024/05/08/srebrenica-memorial-centre-houses-unidentified-genocide-victims-remains/>.

*Het zakhorloge van
Sead Hotić, onderdeel
van de vaste collectie
van het SMC*



FOTO AUTEUR

In het SMC speelt de nieuwe permanente tentoonstelling, samengesteld door Osmanović, een sleutelrol. Volgens Osmanović is dit de grootste tentoonstelling ter wereld die volledig is gewijd aan de genocide van Srebrenica. Zo vertelt hij: ‘De expositie beslaat meer dan 4.500 vierkante meter en bevindt zich in de historische ruimte waar in juli 1995 tussen de 5.000 en 6.000 vluchtelingen tijdelijk onderdak vonden in de UNPROFOR-basis. Door middel van begeleidende teksten, videobeelden, getuigenissen van overlevenden, foto’s, documenten, persoonlijke bezittingen en diverse installaties wordt de chronologie van het lijden van de bevolking in de enclave tussen 1992 en 1995 zichtbaar gemaakt. We hebben geprobeerd de afschuwelijke omvang van de grootste oorlogsmisdaad die in Europa is gepleegd sinds de Tweede Wereldoorlog, vast te leggen’. Wat de tentoonstelling laat zien is dat de genocide meer is dan alleen de julidagen 1995 en al begon in 1992. Door het gebruik van persoonlijke verhalen, foto’s en video’s weet de tentoonstelling mensen echt te raken. Een van de meest indrukwekkende werken is wellicht wel de zogeheten Wall of Faces. Het is een grote betonnen muur waar meer dan 500 zwart-wit portretten van slachtoffers aan zijn bevestigd. Ieder jaar worden de foto’s verwisseld, totdat uiteindelijk alle 8372 slachtoffers – letterlijk – een gezicht hebben gekregen.

Voor de muur bevinden zich een aantal vitrines met objecten, waarvan er één leeg is. Osmanović vertelt dat de vitrine is gereserveerd voor het zakhorloge, want zo wordt het verhaal van Sead Hotić verteld en voor de vergetelheid behoed. Het SMC prikkelt op deze manier de nieuwe generatie om zich te verhouden tot de genocide, met het idee dat deze geschiedenis niet verloren gaat. Het maakt het SMC tot meer dan een statisch monument: het is een plek waar persoonlijke herinnering met educatie wordt verweven, met oog voor de rol van de volgende generatie.

Oral history als wapen tegen genocide-ontkenning

Parallel aan de zomerschool vond op 9 en 10 juli de internationale conferentie over genocide-educatie en -onderzoek plaats. Tijdens deze twee dagen stonden uiteenlopende thema’s centraal, maar één onderwerp keerde in vrijwel ieder panel terug: genocide-ontkenning. Hoewel de genocide in Srebrenica juridisch is vastgesteld door zowel het Internationaal Straftribunaal voor het voormalige Joegoslavië (ICTY) als het Internationaal Gerechtshof (ICJ), blijkt de herinnering eraan noch vanzelfsprekend, noch onomstreden. Journalisten en academici wezen herhaaldelijk op de normalisering van ontkenning in zowel media als politiek. Dit is ook waar het onderscheid tussen geschiedenis en herinnering duidelijk wordt. Zo stelt historicus Tony Judt dat waar geschiedenis zich ontwikkelt en voortdurend wordt herschreven en opnieuw getest, herinneren niet gekoppeld is aan wetenschappelijk onderzoek en daardoor vatbaar is voor interpretatie en politieke doeleinden.⁴ In lijn met Pierre Nora waarschuwt Judt dat herinneren, zonder de feitelijke en neutrale kracht van geschiedenis, vatbaar is voor misbruik. Het collectieve geheugen kan slechts functioneren binnen een historisch kader dat wordt gevormd door bronnenonderzoek en kritische analyse; anders vallen herinneringen ten prooi aan misbruik, en zelfs ontkenning.

Edin Ikanović, spreker op het congres en jurist en onderzoeker bij het SMC, registreerde tot juli 2025 al 99 gevallen van publieke ontkenning, veelal afkomstig van politici en academici. Daarbij speelt ook de rol van media en publieke discoursen een cruciale rol. De noodzaak om genocideontkenning te bespreken wordt niet alleen duidelijk tijdens de panels, maar wordt ook in de regio zelf zichtbaar. Langs de hoofdweg van Bratunac naar Srebrenica, vlak bij het Memorial Center, hangen zwart-wit portretfoto’s van Servische oorlogsslachtoffers, vaak militairen. Het is een initiatief van de orthodoxe kerk. Volgens Ahmo Mehmedović, collectiespecialist van het SMC, verschijnen deze portretten stevast in de dagen voorafgaand aan 11 juli. Hoewel hiermee de genocide niet

4 Timothy Snyder en Tony Judt, *Thinking the Twentieth Century* (New York, Penguin Press, 2012).

expliciet wordt ontkend, relativiseren zij deze door mede het slachtofferschap op te eisen en zo het narratief van de genocide te ondermijnen. Ook in het politieke domein is de strijd om herinnering duidelijk zichtbaar. Politici zoals Milorad Dodik, president van de Republika Srpska waarbinnen ook Srebrenica valt, bestempelen de genocide openlijk als een leugen. Zo noemde Dodik de genocide enkele dagen voor de herdenking van 11 juli een 'georganiseerde tragedie', waarmee hij de genocide bagatelliseert en beweerde dat veel mensen in werkelijkheid nog leefden. Daarmee ontkent Dodik de genocide en gebruikt dit als instrument voor eigen politiek gewin.⁵

Ontkenning en trivialisering van het geweld, met name door Servische politieke en religieuze actoren, maken duidelijk dat de genocide dertig

jaar later nog altijd onderwerp is van een felle herinneringsstrijd. Ontkenning past ook binnen het construct van genocide. Zo stelt Stanton in zijn model dat ontkenning onderdeel is van genocide, namelijk de laatste fase van genocide.⁶ Tijdens het congres stelde ook journalist Dragan Bursać: 'genocide denial is part of the genocide itself'. Hiermee kunnen we stellen dat ontkenning zich niet manifesteert als randverschijnsel, maar als voortzetting van de genocide zelf.

Als tegenreactie op ontkenning benoemde Guido Snel, docent Europese studies aan de UvA,

5 'Srebrenica Genocide Remembered', *The Guardian*, 10 juli 2025. Zie: <https://www.theguardian.com/world/2025/jul/10/srebrenica-bosnia-genocide-remembered>.

6 Genocide Watch, 'The Ten Stages of Genocide'. Zie: <https://www.genocidewatch.com/tenstages>.

*Foto's in zwart-wit langs de weg
naar het SMC met gezichten van
Bosnisch-Servische militairen en
slachtoffers van de oorlog*



tijdens het congres het concept van 'intellectuele moraliteit'. Hij zegt dat onderzoekers de morele verplichting hebben zich uit te spreken tegen ontkenning, en dat kracht bij te zetten met feitelijk historisch onderzoek. Zoals meerdere sprekers benadrukten is het onvoldoende om te vertrouwen op mediaberichtgeving alleen: officiële documenten, getuigenissen en met name oral history zijn noodzakelijk om de feitelijke status van de genocide te benadrukken en slachtoffers een stem te geven. Dit sluit nauw aan bij de eerdergenoemde visie van Judd: herinnering kan slechts duurzaam zijn wanneer zij ingebed blijft in onafhankelijke en waarheidsgetrouwe geschiedschrijving.

Dit was in lijn met het thema 'oral history' dat bij de zomerschool centraal stond. Zoals Hasan Hasanović, hoofd van het oral history project van het SMC uitlegde, gaat oral history in Srebrenica niet alleen om dataverzameling, maar ook om een morele verantwoordelijkheid tegenover de volgende generatie: 'Het is onze taak de stemmen van overlevenden vast te leggen, zodat zij niet verdwijnen in de stilte die daders en ontkenners nastreven'. Getuigenissen zijn natuurlijk nooit een neutrale weergave: ze kunnen beladen zijn met emotie, lacunes en eigen interpretaties. Ze fungeren niet slechts als bron, maar ook als methode om slachtoffers van *agency* te voorzien. Zo opende directeur Emir Suljagić het congres met de stelling: 'We moeten ervoor zorgen dat *ownership of memory* bij de overlevenden ligt. Het is hún geschiedenis, en zij hebben het recht te bepalen hoe die verteld wordt'.

Tegen deze achtergrond wordt het belang van het SMC des te duidelijker. Het voorbeeld van Srebrenica toont niet alleen de kwetsbaarheid van herinneringspolitiek, maar ook het belang van een instituut dat zich verzet tegen desinformatie, ontkenning en de heersende informatieoorlog. Ontkenning en geschied-

vervalsing zijn geen toevallige bijproducten, maar strategische instrumenten in de politieke strijd. Educatie, documentatie en archivering krijgen daardoor een dubbele betekenis: zij dienen zowel herdenkingsdoeleinden als een veiligheidsfunctie in de strijd tegen desinformatie en revisionisme. In aansluiting hierop kan worden gesteld dat het SMC bijdraagt aan de overgang van communicatief geheugen, zoals historici en literatuurwetenschappers Jan en Aleida Assmann stellen, gekenmerkt door de beperkte duur van intergenerationele overdracht, naar cultureel geheugen, dat door middel van rituelen, teksten en monumenten een institutionele verankering van herinnering mogelijk maakt.⁷

Dertig jaar na de genocide: de Nationale Herdenking

Op 23 mei 2024 riep de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties 11 juli officieel uit tot internationale herdenkingsdag voor de Srebrenica-genocide.⁸ Deze beslissing zou de educatie rondom Srebrenica moeten bevorderen, en een middel moeten zijn tegen de bestrijding van ontkenning en geschiedvervalsing. Het besluit is een enorme opsteker voor het SMC en sluit aan bij hun centrale missie: 'Central to the mission of the Memorial Center is the organization of the Day of Remembrance for the Victims of the Srebrenica genocide which takes place annually on July 11th. This commemoration includes a week-long program of activities and events which are designed to engage the local, national, and global communities in honoring the victims of the genocide in Srebrenica'. De jaarlijkse herdenking en de activiteiten in de voorafgaande week vormen daarmee de kern van het werk van het SMC.

Tot dusver illustreerden het symposium en de zomerschool hoezeer herinnering internationaal is ingebed, genocide nog steeds misbruikt en ontkend wordt, en dat de focus moet liggen op de persoonlijke verhalen van slachtoffers en nabestaanden. Opmerkelijk genoeg contrasteert de missie van het SMC met de internationale herdenking op 11 juli zelf. Waar deze dag in de

7 J. Assman, 'Communicative and Cultural Memory,' in: Astrid Erll en Ansgar Nünning (red.), *Cultural Memory Studies. An Interdisciplinary Handbook* (Berlijn, De Gruyter, 2008).

8 United Nations, 'General Assembly Adopts Resolution Establishing International Day of Reflection and Remembrance of 1995 Srebrenica Genocide', 23 mei 2024. Zie: <https://press.un.org/en/2024/ga12601.doc.htm>.



Minister van Buitenlandse Zaken Caspar Veldkamp (derde van links) overlegt met Munira Subašić (rechts), voorzitter van de delegatie van Moeders van Srebrenica, 11 juli 2025

FOTO ANP

eerste plaats bedoeld zou moeten zijn voor overlevenden en nabestaanden, worden hun stemmen vaak overschaduwde door politieke toespraken en diplomatieke statements. De nadruk tijdens de herdenking verschuift daarmee van persoonlijke herinneringen naar politieke positionering, wat spanning oproept tussen de intentie en missie van het SMC en de realiteit van de herdenkingspraktijk. Zo gebruikte de Turkse president Recep Tayyip Erdoğan zijn toespraak om een directe verbinding te leggen met de actualiteit in het Midden-Oosten. Zo stelde hij: 'The international community, which remained silent in Srebrenica, has merely watched the atrocities in Palestine in recent years. The Israeli administration will ultimately be held accountable before both the law and history for the genocide that has resulted in the deaths of nearly 57,000 Palestinian children, women, the elderly, and young people'. Hiermee werd de herdenking niet alleen een moment van reflectie op het verleden, maar tevens een podium voor actuele geopolitiek.

De High Representative of the International Community for Bosnia and Herzegovina,

Christian Schmidt, gebruikte de gelegenheid om een meer toekomstgerichte boodschap te verkondigen. Hij benadrukte dat Bosnië zich op de juiste weg bevindt richting Europese integratie en koppelde dit aan de erfenis van de Dayton-akkoorden: 'I call on us internationals not to allow the Dayton Accords to be forgotten but to fight against what made war possible, led to genocide, and made Dayton urgently necessary. Those who ignore the facts are contributing to uncertainty in the future. So let us remember the lessons learned in Dayton and let us keep in mind that the way to a democratic and non-discriminatory European country is our mandate'. Deze uitspraken tonen hoe de herdenking in Potočari niet uitsluitend een plek van collectief rouwen en herinneren is, maar tegelijkertijd een podium waarop internationale politieke en morele claims kunnen worden geformuleerd.

De toespraak van Caspar Veldkamp, Nederlands minister van Buitenlandse Zaken, gaf blijk van een interessante verschuiving binnen de Nederlandse herinneringsretoriek. Een opvallend element is de verandering van het discours van



Terwijl bezoekers zich door een ruimte van het SMC bewegen, klinkt onafgebroken het geluid van geweerschoten

FOTO AUTEUR

schuld naar dat van schaamte. Tijdens de herdenking in Potočari verklaarde hij: 'We feel ashamed that we, the international community, failed to protect them: more than 8,000 men and boys, women and girls. And I feel ashamed that the Netherlands as part of that community bears a moral and political responsibility for not preventing the genocide from happening'. De keuze om schaamte te benoemen is significant. Waar excuses primair functioneren als een instrument om verstoorde verhoudingen te herstellen en een vorm van afsluiting te suggereren, wijst schaamte op een dieperliggende emotionele betrokkenheid. Schaamte laat zich niet eenvoudig afleggen, maar raakt aan een blijvende morele en emotionele verantwoordelijkheid. Het kan echter ook afleiden van juridische verantwoordelijkheid en de focus enkel op emotie leggen.

Herinnering zelf is dus ook politiek terrein, vatbaar voor interpretatie en misbruik. De verschuiving in het Nederlandse discours duidt op een veranderend bewustzijn over de rol van Nederland en de internationale gemeenschap, maar illustreert ook hoe herinnering niet

statisch is, maar verandert onder invloed van morele, politieke en culturele dynamieken. De plechtigheid wordt niet rechtstreeks door het SMC georganiseerd en wordt gedomineerd door politici, terwijl de stemmen van overlevenden en nabestaanden relatief weinig gehoord worden.

Daarbij moet ook gesteld worden dat politisering niet altijd negatief van karakter hoeft te zijn. Politieke aandacht kan tenslotte aandacht voor de herinnering van genocide vergroten en ook het verleden actualiseren: de ernst van hedendaagse genocide wordt onderstreept. Het wordt echter problematisch als de stemmen van de slachtoffers worden overschaduwd. Zo gaven enkele overlevenden die dag aan dat ze moeite hadden om zich in sommige onderdelen van de herdenking te herkennen: het ging hen te weinig over de ervaringen van slachtoffers en hun gemeenschappen. Wanneer slachtoffers en nabestaanden zich niet meer kunnen identificeren en herkennen, dan wordt het belangrijkste doel uit het oog verloren: niet langer wordt stilgestaan bij slachtoffers en wordt hun herinnering levend gehouden, maar overheerst de politieke agenda.

Conclusie

Na vijf dagen gevuld met persoonlijke getuigenissen, interessante onderzoeken en intensieve discussies rijden wij op de terugweg langs Kravica. De weg kronkelt door groene bergen, waarbij we slechts enkele huizen passeren en dan een nieuw ogend fabriekje. Op het eerste gezicht lijkt dit een onschuldige, landelijke omgeving. Pas door de toelichting van een van de bijrijders wordt duidelijk waar we naar kijken: 'Kravica warehouse'. Het is de plek waar in juli 1995 meer dan duizend Bosniakken werden vermoord en vervolgens in diverse massagraven werden begraven. De huidige agrarische loods en het vernieuwde uiterlijk van de fabriek maskeren haar gruwelijke geschiedenis. Er staat geen monument, geen bord, zelfs geen markering: niets dat verwijst naar de massamoord die hier plaatsvond.

Deze ervaring deed denken aan de tentoonstelling van Osmanović in het Memorial Center, waarin een ruimte is gewijd aan Pilica (Zvornik), ook een plek waar massa-executies hebben plaatsgevonden. In de tentoonstelling worden de executies op indringende wijze gereconstrueerd. Tegenover een verweerde stenen muur vol kogelgaten is een felrode wand geplaatst waaraan geweren zijn bevestigd. Terwijl bezoekers zich door de ruimte bewegen, klinkt onafgebroken het geluid van geweschoten. De combinatie van visuele en auditieve elementen riep bij mij een beklemmend gevoel op – alsof je zelf gevangen zit tussen deze muren en je het liefst zo snel mogelijk wil ontsnappen. Juist deze contrastwerking tussen de serene ogenschijnlijke normaliteit van de huidige plek en de geladen reconstructie in het museum maakt de noodzaak van institutionele herinneringspraktijken des te zichtbaarder. Zonder het bestaan van het Srebrenica Memorial Center zouden dergelijke tastbare herinneringen waarschijnlijk geheel uit het collectieve bewustzijn verdwijnen.

Herinnering en geschiedenis zijn niet synoniem. Waar geschiedenis gestoeld is op feiten, archieven en bewijs, blijft herinnering altijd vatbaar voor interpretatie en toe-eigening. Juist

Herinnering en geschiedenis zijn niet synoniem

daarin schuilt een gevaar: wanneer herinnering wordt gemanipuleerd, wanneer zelfs de historische feiten ter discussie worden gesteld en historische plekken worden weggevaagd, ontstaat ruimte voor ontkenning en revisionisme. Het hardnekkige voortbestaan van ontkenning kwam duidelijk naar voren tijdens de herdenking, de zomerschool en het internationale symposium in Srebrenica. Samen lieten deze evenementen zien dat herinneringscultuur nooit vanzelfsprekend is, maar steeds opnieuw vormgegeven en bevochten moet worden.

Dertig jaar na de genocide is de strijd om herinnering en erkenning nog lang niet voltooid. Het herinnert eraan dat het verleden onafscheidelijk verbonden is met het heden en dat iedereen, maar vooral historici, altijd kritisch moeten blijven kijken naar onze eigen geschiedschrijving. Op plekken waar de herinnering zo tastbaar aanwezig is kunnen blijkbaar feiten worden verdraaid en dingen ontkend. De plek spreekt daarom niet enkel voor zichzelf, maar heeft overlevenden, nabestaanden, historici, onderzoekers, journalisten en conservators nodig om ook deze lieu de memoires van de juiste stem te voorzien. Iedereen moet zich blijven uitspreken tegen politisering en misbruik van historische feiten om zo recht te doen aan de verhalen van de nabestaanden en slachtoffers. ■